

## СЕКЦІЯ 18.

---

### АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

#### **СТРЕЛЬЦОВ ЄВГЕН ЛЬВОВИЧ**

Національний університет «Одеська юридична академія»,  
завідувач кафедри кримінального права,  
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент  
Національної академії правових наук України,  
заслужений діяч науки і техніки України

#### **УКРАЇНСЬКЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ: ПРОСТЕ І СКЛАДНЕ**

Складність сучасних соціальних процесів, які відбуваються на світовому рівні, в зарубіжних країнах та в Україні, потребують, поруч з необхідністю постійного удосконалення функціонування політичної, економічної, соціальної та інших суспільних сфер, більш чіткого соціального контролю за такими заходами та забезпечення для цього необхідного суспільного спокою та громадської стабільності [1, с. 221-224]. Саме соціальний контроль як система соціальної регуляції повинен в цьому напрямку організовувати поведінку людей – членів суспільства. В цілому, соціальний контроль являє собою механізм самоорганізації (саморегуляції) і самозбереження суспільства шляхом встановлення і підтримки в такому суспільстві необхідного порядку, в тому числі і нормативного порядку (правопорядку), усунення (нейтралізація, мінімізація) нормопорушуючої (девіантної) поведінки [2, 44]. До цього потрібно додати, що у періоди реформ і соціальних трансформацій соціальний контроль набагато частіше стає або надмірним, або недостатнім, що теж необхідно враховувати.

Є різні види достатньо ефективного соціального контролю, причому їх ефективність реальна, а не проголошена, багато в чому залежить від того ментального, морально-етичного становища, яке існує в суспільстві. Наприклад, значні соціальні інститути (власність, родина, громадська думка), форми оцінки соціального рівня особи в суспільстві, зокрема рівня престижу особи в суспільній системі, існуючі правила соціальної стратифікації (соціально-економічної диференціації) та інш, можуть здійснювати реальний вплив на поведінку значних груп осіб в суспільстві, планування ними свого життя.

Поруч з вказаними видами соціального контролю значне місце посідає і право, яке, як відомо, має своє відмінності в цій системі. Перше полягає в тому, що, як відомо, реальність правових приписів забезпечується державно-владним примусом, і, друге – право потрібно розглядати як форми закріплення не стільки індивідуальних, скільки спільних інтересів, які притаманні (повинні бути притаманними) більшості членів суспільства [2, 45-51]. Ці ознаки мають усі і кожна галузь права, але, в той же час, кожна з них має свої особливості, в залежності від предмету, основного методу та функції. Має такі особливості й кримінальне право. При цьому не слід розглядати кримінальне право як засіб, який містить тільки репресивно-каральні заходи.

Кримінальне право має, образно кажучи, багато можливостей для здійснення свого «особистого» соціального контролю [3], сутність яких полягає в тому, що практично усі засоби, що воно має і які спрямовані на індивідуальну (групову) свідомість і поведінку людини, можливо віднести до таких можливостей. Потрібно враховувати, що такі засоби можуть мати різну змістовну насиченість. Визнання конкретного діяння (групи діянь) злочинним, встановлення підстав кримінальної відповідальності, встановлення конкретних видів покарання, визначення інших засобів кримінально-правового характеру тощо традиційно відносять до кримінально-правових заходів. Але не потрібно виключати з цього переліку і ті положення кримінального права, які, так би мовити, напрямку не мають такого визначення, але, на нашу думку, можуть не меншою мірою, ніж безпосередній кримінально-правовий спосіб, впливати на свідомість і поведінку людей, схилити їх до необхідного уточнення своїх соціальних орієнтирів, здійснюваних вчинків. До цього можливо віднести підстави звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання та його відбування. Для цього у кримінальному праві також існують заохочувальні норми, які стимулюють позитивну поведінку та ін. Все це, умовно кажучи, можливо визнати «простим» в такій оцінці кримінального права як виду соціального контролю. В цілому, ця сукупність обставин, перелік яких можна розширити, дозволяє вважати кримінальне право одним з ефективних видів правового соціального контролю, на який покладене важливе «персоніфіковане» соціально-правове завдання.

Водночас, включення кримінального права в систему соціального правового контролю, незважаючи на його предметну «персоніфікацію», не повинно оцінюватися поза своїм соціальним контекстом. Соціальна, а скоріше – соціально-правова ефективність є найважливішим різновидом ефективності права, що характеризує розвиток правових галузей на конкретному етапі державного будівництва, в тому числі і кримінального права. При цьому, соціальна ефективність кримінального права може бути розглянута в більш широкому та більш вузькому сенсі. В більш вузькому сенсі – це досягнення за допомогою правового впливу конкретних соціальних цілей, досягнення соціально-значущих резуль-

татів. В широкому сенсі, що не потрібно відкидати, досліджуючи і кримінальне право, соціальний контроль повинен забезпечувати соціальне корисне існування і розвиток особистості, членів різних соціальних груп, забезпечення результативної взаємодії особистості, суспільства і держави в рамках встановленого правопорядку. Правовий вплив, який здійснюється, має всіляко сприяти соціальній активності при максимальному скороченні соціальної конфліктності. Для кримінального права таке скорочення соціальної конфліктності реалізується за рахунок виділення і заборони діянь, які вважаються шкідливими для особи, суспільства, держави.

Водночас, спроба надати цим обставинам не тільки і не стільки формальної (зовнішньої) форми, а й наповнити їх необхідним змістом завжди, що потрібно підкреслити, породжує відповідні питання. Причому такі питання, які багато в чому пов'язані з конкретним етапом розвитку держави та тією суспільно-політичною, економічною, соціальною та іншою обстановкою, що в ній існує, міжнародним становищем та положенням цієї держави у міжнародному середовищі та інші значні соціальні обставини можуть бути більш або менш «еволюційними». Таким чином, кримінальне право виступає водночас як певний державний «продукт», який державою і «створюється». Але, в той же час, після свого народження, кримінальне право отримує і так звану зворотну можливість впливу на функціонування держави. На це завжди потрібно звертати увагу, аналізуючи цю проблему. Виходячи з цього, потрібно враховувати, що наповнення конкретним змістом принципових інститутів кримінального права – це складна, організаційно-змістовна діяльність, яка повинна враховувати багато соціально-правових обставин та мати зримі (не утопічні) мети існування цього виду правового соціального контролю [4, 154-157].

### ***Список використаної літератури:***

1. Кузьменко Т.М. Соціологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 320 с.
2. Соціологія / За заг. ред. проф. В.П. Андрущенко, М.І. Горлата: Х., 1998. 350 с.
3. Ніжборська Л.А. Основні види соціально-нормативних регуляторів. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013'3, с. 45-51
4. Потрібно розрізняти кримінальне право як один з нормативно-правових видів соціального контролю від, певною мірою, відокремленого напрямку державної діяльності – соціального контролю над злочинністю. Так, кримінально право створює систему заходів, яка може бути використана для запобігання злочинності, але в даній публікації мова йде про інші аспекти використання кримінального права як виду соціального контролю.
5. Стрельцов Є.Л. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної на-

уково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2, відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 784 с.

**Ключові слова:** соціальний контроль, види соціального контролю, соціально-правовий контроль, кримінальне право.

**Ключевые слова:** социальный контроль, виды социального контроля, социально-правовой контроль, уголовное право.

**Key words:** social control, kinds of social control, social legal control, criminal law.

## **МИРОШНИЧЕНКО НАТАЛІЯ АНАТОЛІЙНА**

Національний університет «Одеська юридична академія»,  
професор кафедри кримінального права,  
кандидат юридичних наук, доцент

### **ВИДИ ПОКАРАНЬ, ЩО МОЖУТЬ БУТИ ПРИЗНАЧЕНІ НЕПОВНОЛІТНІМ ПРАВОПОРУШНИКАМ**

Діюче кримінальне законодавство України передбачає обмежений перелік покарань щодо неповнолітніх правопорушників. З одного боку це відповідає принципу гуманізму, а з другого боку, має місце неузгодженість із санкціями статей Особливої частини КК України, що завдає певні складнощі при призначенні покарання неповнолітнім правопорушникам.

Слід звернути увагу на існуючі в КК України обмеження застосування деяких видів покарань щодо неповнолітніх правопорушників. Такі види покарань як арешт, виправні роботи та громадські роботи призначаються лише особам, які досягли 16 річного віку, а обмеження волі взагалі не призначається неповнолітнім. Але позбавлення волі (найбільш суворий вид покарання) може бути призначений неповнолітнім правопорушникам з 14 років. Штраф призначається лише неповнолітнім, що мають самостійний дохід, кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення.

Стаття 22 КК (ч.2) надає вичерпний перелік злочинів (кримінальних правопорушень), за які кримінальна відповідальність може наставати від 14 до 16 років.

Проаналізувавши перелік видів покарань (с. 98 КК), які можуть бути застосовані до неповнолітніх правопорушників, слід зробити висновок що більшість з них не може бути призначена особам у віці від 14 до 16 років. Хоча ці види покарань розташовані у порядку від найменш суворого до більш суворого виду покарань, тому суд повинен звертати увагу перш за все на менш суворі види покарання що не пов'язані з позбавленням волі.

Якщо це кримінальний проступок або нетяжкий (середньої тяжкості) необережний злочин вчинений вперше, то ще можливе обговорювати питання про застосування примусових заходів виховного харак-